

СЕКЦІЯ I

ФІЛОСОФСЬКІ ТА ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВНОГО І ПРАВОВОГО БУДІВНИЦТВА

П.Л. Фріс
професор кафедри кримінального права і криминології
доктор юридичних наук, професор
Заслужений діяч науки і техніки України
*(Прикарпатський юридичний інститут Львівського
державного університету внутрішніх справ, Україна)*

Н.А. Савінова
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
Навчально-наукового інституту права і психології
кандидат юридичних наук
*(Київський національний університет
внутрішніх справ, Україна)*

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ВПЛИВУ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА НА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВУ ПОЛІТИКУ

Інформаційне суспільство (далі - ІС) характеризується низкою соціальних змін, які викликають трансформацію суспільно-небезпечних проявів, що потребує коректування кримінально-правової політики. Відповідні діяння, які раніше не визначались як суспільно небезпечні, набувають цих рис у зв'язку із змінами суспільних відносин. Як підкреслює В.І. Борисов, у контексті досліджень соціологією кримінального права потреби криміналізації певних суспільно небезпечних діянь, "така оцінка явища набуває вирішального значення, оскільки суспільна небезпечність є сутнісною ознакою злочину" [1, с. 6]. У цьому контексті необхідно приймати за аксіоматичне твердження

РОЗВИТОК ДЕРЖАВИ І ПРАВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ: ДОСВІД, РЕАЛІЇ, ПЕРСПЕКТИВИ

П.М. Рабиновича про те, що: "перш ніж досліджувати (пізнавати, усвідомлювати) /...// дослідникові якраз і слід попередньо знати (вирішити, констатувати, задекларувати), а що ж являє собою, на його думку, те явище, котре він відображає й позначає терміно-поняттям права. А такі знання, вочевидь, і є нічим іншим, як праворозумінням, принаймні його серцевиною" [2, с. 5].

У чому ж сутність трансформацій суспільних відносин, притаманних ІС, які визначають небезпеку на основним цінностям суспільства?

З цього приводу Е. Тоффлер підкреслював, що трансформації у ІС пов'язані з крупномасштабним мисленням у соціології та психології, основний смисл яких не може трактуватися інакше, як відображення у свідомості індивідів та у соціумі трансформацій [3, р. 75]. А критеріями таких трансформацій, за визначенням У.Мартіна [4, с. 114] є: 1) формування і затвердження т. з. "інформаційної свідомості" при широкому доступі до інформації (соціальний критерій); 2) "свободи інформації" як каталізатора політичної активності у досягненні консенсусу між різними класами і соціальними прошарками населення (політичний критерій); 3) визнання "культурної цінності інформації" в інтересах розвитку окремого індивіда і суспільства в цілому (культурний критерій). При цьому, очевидно, що у даному контексті йдеться не лише про свідомість [5, с. 818] індивіда, а й про відображення у ній загальнолюдських цінностей [6, с. 666], що, очевидно, формує, зокрема, свідоме визначення цінності інформації. А Е. Тоффлер, в свою чергу, акцентує увагу не лише на соціально-економічній та політичній глобалізації, а й наголошує на очевидність глобалізації на рівні знань, як мети - інтеграції знань, як продукту обробки інформації свідомістю [7, с. 223].

У 1963 році С. Лем писав: "...будь-яка цивілізація включає і те, до чого суспільство прагнуло, і те, чого ніхто не замишляв" [8, с. 23]. З цією думкою необхідно погодитися: тотальна інформаційна залежність цивілізованого населення від інформаційних потоків, а також можливістю паразитування на такій залежності населення - породило низку загроз, у т.ч. виникнення суспільно небезпечних діянь, потреба у криміналізації яких зростає з кожним кроком розвитку ІС.

Основними ресурсами ІС зарубіжні та вітчизняні вчені [10, с. 125; 11, с. 117] визначають інформацію, знання та інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ), а у якості основної соціальної цінності - сві-

домість людини, яка сприймає інформацію (свідомість, у свою чергу, зворотнім вектором, спрямовується на інформація) та знання. Саме вони приймають на себе головні "удари" діянь, що набувають характеру суспільної небезпечності і виступають у якості предмету посягання.

Якщо питань з приводу розуміння термінів "інформація", "знання" та "ІКТ" у правовій науці не виникає, то зміст "свідомості", як предмету злочинного посягання, вимагає окремого тлумачення.

Під свідомістю у доктрині кримінального права розуміють притаманну лише людині форму відображення дійсності у її діяльності та поведінці [12, с. 437]. Соціальна психологія розуміє свідомість, як вищу форму психічного відображення суспільного життя у вигляді узагальненої і суб'єктивної моделі оточуючого світу у формі понять і чуттєвих образів [13, с. 280]. Свідомість є невід'ємною складовою психічного здоров'я людини і вплив на неї, при відповідних умовах, може їй зашкодити - вивести з ладу психіку людини.

У зв'язку із цим, свідомість, нарівні з іншими предметами - інформацією, знаннями та ІКТ належить до предметів суспільно-небезпечних посягань, які у ІС можуть здійснюватися не лише шляхом безпосереднього впливу, як це були раніше, а за допомогою комунікацій.

Отже, групове поняття суспільно небезпечні діяння у сфері комунікацій ідентичне поняттю суспільно-небезпечних діянь проти свідомості, оскільки інформація, знання та ІКТ і продукуються і споживаються саме свідомістю людини.

Таким чином, розглядаючи свідомість, як один з предметів злочинів у ІС, слід акцентувати актуальність потреби визначення соціальної обумовленості криміналізації окремих суспільно-небезпечних діянь, які завдають шкоди свідомості населення, безпосередньо посягаючи на свідомість окремих індивідів, великих та малих груп, а також на інформацію, знання та ІКТ, які у ІС здійснюються переважно з використанням ІКТ (останні у такому випадку виступають знаряддям вчинення таких суспільно-небезпечних діянь)¹.

¹ Окремо стоїть питання про суспільну свідомість як об'єкт злочину. Вважаємо, що такий підхід має право на існування, однак залишаємо це питання за межами цієї публікації, оскільки воно вимагає самостійного детального, міжгалузевого аналізу.

РОЗВИТОК ДЕРЖАВИ І ПРАВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ: ДОСВІД, РЕАЛІЇ, ПЕРСПЕКТИВИ

Окремі думки про необхідність переосмислення підходів і сприйняття у якості таких, що потребують кримінально-правової протидії діянь, що здійснюються у медіа-просторі (через ЗМІ, Інтернет), висловлювалися багатьма вітчизняними вченими [13, с. 11]. Шкода свідомості населення впливає на психічне здоров'я нації, рівень правової культури і розуміння правопорядку, як необхідної даності. Масові впливи на свідомість (специфічна реклама, у т.ч. окрема передвиборча реклама, у якій застосовуються спеціальні засоби впливів на свідомість: зараження, навіювання, наслідування) а також безпосередні впливи на свідомість, зокрема підлітків (мода), пенсіонерів (породження паніки та чуток) можуть використовуватися умисно, охоплюючи величезний спектр мотивації - від заохочування до придбання товарів споживання до масового суїциду.

Вказані методи впливу на свідомість у військових науках окреслюються колом "бойових дій під час ведення інформаційних війн" або окремо виділяються як "інформаційні впливи на свідомість" [14, с. 10, 35-37, 228-231]. Кримінально-правова наука досі не звертала уваги на необхідність актуалізації уваги законодавця на суспільну небезпечність таких впливів, на потребу врахування у державній політиці у сфері боротьби зі злочинністю і, зокрема, кримінально-правовій політиці держави, векторів, спрямованих на виявлення, систематизацію, криміналізацію і ефективну кримінально-правову протидію таким суспільно небезпечним діянням.

Сьогоднішній рівень розвитку масових комунікацій і поширення використання комунікаційних технологій в усіх сферах життя як держави, так і суспільства, забезпечують можливість здійснення шкідливих, у т.ч. і руйнівних, впливів на свідомість населення країни як у цілому, так і окремих груп та індивідів.

Кримінально-правова наука повинна визначити коло найбільш суспільно небезпечних діянь, "критична маса" яких зростає під впливом розвитку ІС, визначити необхідність криміналізації окремих з них, з урахуванням соціальної обумовленості такої криміналізації в умовах розвитку демократії і свободи слова, але і у розумному балансі з необхідністю забезпечення у державі законності і правопорядку.

Звернемося до деяких очевидних і загальновідомих фактів, які демонструють перехід окремих суспільно небезпечних проявів, зокрема, у медіапростір. Щоденне поширення на телевізійних каналах програм, що відверто пропагують розпусту та звідництво, не можуть

не викликати обурення: на екрані поряд з кліпами відомих виконавців постійно виводиться СМС-повідомлення з приводу знайомств з метою встановлення сексуальних зв'язків. У той час, як дії, що містять ознаки створення і утримання місць розпусти і звідництва тягнуть настання кримінальної відповідальності за ст. 302 КК України, безпосередньо у телевізійному ефірі створюються і утримуються такі "місця", а відповідальність за створення подібних програм і розміщення подібних проектів у ЗМІ не передбачена. При цьому таку інформацію споживає вся аудиторія - без будь-якого вікового та статевого цензу.

Аналогічна ситуація має місце з т.з. "лохотронами", які пропонують аудиторії прийняти участь у конкурсі на складання слів і повідомлення про результат шляхом телефонування на платні телефони у студію. Набори літер для складання слів надто прості, і тому кількість телефонуючих досить значна. Проте, телефонне з'єднання далі оператора не іде, при цьому кошти за дзвінки нараховуються абонентові. Вказані дії посягають на власність шляхом обману, отже - містять ознаки злочину, передбаченого ст. 190 КК України - "Шахрайство". Проте, належної відповідальності за вчинення таких дій не наступає, адже на екрані під час такої передачі постійно утримується нагадування про вартість дзвінка: абонент попереджений про вартість - отже, обману ніби то "не відбувається". Але... абонент не попереджений про те, що до ефіру йому додзвонитися не вдасться.

Окремо слід відмітити безпосередню "продаж" у телевізійному ефірі контактів дівчат для знайомств. Низка телевізійних каналів у нічний час демонструючи т.з. "лоти" - фотографії дівчат у бікіні або топлес, пропонуючи глядачам платно проголосувати за найкращий лот і у нагороду отримати телефонний номер або безпосередній телефонний зв'язок із дівчиною, яка зображена у цьому лоті. Тут відбувається комбінація обох наведених вище суспільно-небезпечних діянь, проте виготовлення таких програм не тягне для телеканалів покарання кримінально-правових наслідків.

Наведені приклади становлять лише невелику частину тих суспільно-небезпечних діянь, які з розвитком ІС набувають ознак суспільної небезпеки і, в наслідок цього, потреби кримінально-правового реагування. Таке реагування може здійснюватись двома шляхами. Перший, який здійснюється на рівні реалізації кримінально-правової політики, полягає у перегляді підходів до оцінки таких діянь у межах чинного кримінального законодавства і зміні практики застосування

РОЗВИТОК ДЕРЖАВИ І ПРАВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ: ДОСВІД, РЕАЛІЇ, ПЕРСПЕКТИВИ

норм чинного законодавства про кримінальну відповідальність. Цей може бути реалізовано за допомогою прийняття відповідної постанови Пленуму Верховного Суду України. Другий пов'язаний із необхідністю проведення криміналізації окремих суспільно небезпечних видів діянь і вимагає відповідних законодавчих рішень¹.

Використана література:

1. Борисов В.І. Соціологічний аспект дослідження проблем кримінального права / Актуальні проблеми кримінального права та кримінологи: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Донецьк, 24 квітня 2009 р.) / Донецький юридичний інститут ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка. - Донецьк, 2009. - 250 с. - С. 6-8.
2. Рабінович П.М. Сутність право розуміння // Право України. - 2007. - № 9. - С. 3-7.
3. Toffler A. Future Shock. - London, 1971. - 561 p. - P. 78.
4. Мей К. Інформаційне суспільство. Скептичний погляд / Пер. з англійської. - К., 2004. - ХVІ с, 220 с.
5. Психологическая энциклопедия. 2-е изд. - Под ред. Р. Корсини, А. Ауербаха. - СПб., 2003. - 10% с: ил.
6. Социология: Энциклопедия / Сост. АЛ. Грищанов, В.ІІ. Абушенко, Г.М. Евелькин, Г.Н. Соколова, О.В. Терещенко. - Мн., 2003. - 1312 с.
7. Тоффлер Э. Третья волна: Пер. с англ. / Э. Тоффлер. - М., 2004. - 781, [2] с. - (Philosophy).
8. Лем С. Сумма технологии: Сомнения и антиомы: Пер. с польского. / С.Лем. - М.: ООО "Издательство АСТ"; СПб.: Terra Fantastika, 2004. - 668, [4] с. - (Philosophy).
9. Кастельс М. та Хіманен П. Інформаційне суспільство та держава добробуту. Фінська модель. Пер. з англ.. - К., 2006. - 256 с.
10. Гальчинський А.С. Глобальні трансформації: концептуальні альтернативи. Методологічні аспекти: Наук. вид. - К., 2006. - 312 с.
11. Розенфельд Н.А. Роль кримінально-правового захисту електронних інформаційних ресурсів у контексті розвитку Глобального інформаційного суспільства/ Захист прав людини на сучасному етапі: Збірник

¹ Можливо, що подібна криміналізація повинна здійснюватись спочатку на рівні законодавства про кримінальні проступки, яке зараз розробляється, відповідно до напрямків реалізації відомої Концепції реформування кримінальної юстиції в Україні. Криміналізація ж у прямому змісті цього поняття повинна бути здійснена у випадку фіксації неефективності застосування законодавства про кримінальні проступки.

тез міжнародної науково-практичної конференції. Частина II / за заг. ред. Д.М. Куценка. - К., 2007. - 127 с. - С. 116-119.

12. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. - К., 1998. - Т. 5: П-С. - 2003. - 736 с: іл.

13. Щербатых Ю. В. Общая психология. - СПб., 2008. - 347 с.

14. Костенко А.Н., Костенко Е.А. Свобода слова и преступность / Актуальні проблеми кримінального права та кримінології: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Донецьк, 24 квітня 2009 р.) / Донецький юридичний інститут ЛДУВС ім. Е.О.Дідоренка. - Донецьк, 2009. - 250 с. - С. 10-12.

15. Прибутько П.С. Інформаційні впливи: роль у суспільстві та сучасних воєнних конфліктах / П.С. Прибутько, І.Б. Лук'янець. - К., 2007. - 252 с.

ВІСНИК

Луганського державного університету
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка

**РОЗВИТОК ДЕРЖАВИ І ПРАВА
В СУЧАСНИХ УМОВАХ:
ДОСВІД, РЕАЛІЇ, ПЕРСПЕКТИВИ**

Спеціальний випуск № 6

Луганськ

2011

ВІСНИК

Луганського
державного університету
внутрішніх справ

СПЕЦІАЛЬНИЙ ВИПУСК № 6-2011 імені Е.О. Дідоренка

* Науково-теоретичний журнал * Виходить щоквартально * Заснований 1997 року * Засновник і видавець: Луганський державний університет внутрішніх справ * Реєстраційне свідоцтво КВ № 159904462 ПР, видане Міністерством юстиції України 20.11.2009 р. * Включений до переліку фахових видань ВАК України з юридичних наук *

Редакційна колегія:

Комарницький В.М.
Козаченко І.П.
Розовський Б.Г.
Бурбело О.А.
Віленська Е.В.
Замойський І.Є.
Лазор Л.І.
Бобкова А.Г.
Знаменський Г.Л.
Малишева Н.Р.
Мамутов В.К.
Сегай М.Я.
Дудоров О.О.
Атоян ОМ.
Федоренко В.Л.
Левченков О.І.
Сілюков В.О.
Бірюкое В.В.
Беніцький А.С.

канд. юрид. наук, доц. (головний редактор)
д-р юрид. наук, проф. (заст. гол. редактора)
д-р юрид. наук, проф.
д-р екон. наук, проф.
д-р філос. наук, проф.
д-р юрид. наук, проф.
д-р юрид. наук, проф. член-кор. НАПрН України
д-р юрид. наук, проф. член-кор. НАПрН України
д-р юрид. наук, проф. член-кор. НАПрН України
д-р юрид. наук, проф. акад. НАН України
д-р юрид. наук, проф. акад. НАПрН України
д-р юрид. наук, проф.
д-р юрид. наук, доц.
д-р юрид. наук, доц.
канд. юрид. наук, доц. (відповідальний редактор)
канд. юрид. наук, доц.
канд. юрид. наук, доц.
канд. юрид. наук, доц.

Рекомендовано до друку вченою радою Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка (протокол № 22 від 30 липня 2010 року)

У даному спеціальному випуску публікуються статті й тези доповідей учасників II Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції "Розвиток держави і права в сучасних умовах: досвід, реалі, перспективи", що проходила на сторінках Інтернет-порталу "Юридичний Луганськ" (<http://jurlugansk.ucoz.org>) з 15 квітня 2010 до 31 липня 2010 року.

Статті публікуються в авторській редакції

Україна, 91493, Луганськ, сел. Ювілейне, вул. Генерала Дідоренка, 4.
Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка
т. 35-11-57, 35-11-40, факс 93-50-77.

© Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка, 2011